

О. Омельчук,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА ПОТЕНЦІЙНИЙ ПРАВОВИЙ СТАТУС ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЗАКОНОДАВЧИЙ ТА ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПІДХОДИ

Постановка проблеми. Поряд зі збільшенням кількості даних, що використовуються в повсякденних процесах функціонування суспільства, спостерігаємо тенденцію до діджиталізації життя людства, а саме впровадження та розвитку технологій штучного інтелекту (ШІ) для обробки великих масивів даних та прискорення та ефективної роботи з такими даними в перспективі. Як зазначає Л. Товкун, подальший розвиток штучного інтелекту відкриває як нові перспективи так і ставить низку викликів перед суспільством, це потребує подальшого дослідження [13, с. 279].

Вже сьогодні виникає необхідність встановлення законодавчих меж використання штучного інтелекту в окремих сферах людського життя (мова йде не лише про «чутливі» сфери, а й про сфери забезпечення суспільної безпеки тощо). Слід також відзначити різницю в підходах до визначення штучного інтелекту в різних національних та наднаціональних юрисдикціях, а також дискусійність питань наділення штучного інтелекту певним рівнем правосуб'єктності в юридичній доктрині.

Вищезазначене підтверджує актуальність наукового осягнення питань визначення поняття та потенційного правового статусу штучного інтелекту, а метою даного дослідження слід визначити систематизацію підходів щодо визначення поняття штучного інтелекту в законодавстві та

доктрині, а також формування прогнозу щодо визначення правового статусу штучного інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим питанням визначення поняття та правового статусу ШІ присвячені роботи таких дослідників як О. Баранов, І. Гелецька, І. Колеснікова, І. Смірнов, Л. Товкун, М. Шовдра та багатьох інших. Однак, слід одночасно враховувати фрагментарність, безсистемність та дискусійність окремих підходів до визначення штучного інтелекту, що підтверджує недостатність існуючих наукових розвідок, а також перспективність та нагальність наукових розробок в даній сфері суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день немає єдності законодавчих підходів до визначення штучного інтелекту в світі. Кожен національний законодавець формуючи правовий режим використання штучного інтелекту намагається знайти рівновагу між розвитком та впровадженням інновацій та захистом прав і свобод своїх громадян. І. Смірнов робить висновок, що окремі держави виступають лідерами у встановленні регуляторних стандартів, активно розробляючи та впроваджуючи нові правила, що стимулюють розвиток і інтеграцію штучного інтелекту в різні сектори економіки та соціальної сфери, тоді як інші ще тільки визначаються з потенційними

ризики та можливостями, які ці технології можуть принести [11].

Минулого року в ЄС набув чинності Закон про штучний інтелект. Даний Закон надає розробникам і розгортачам систем чіткі вимоги та зобов'язання щодо конкретного використання штучного інтелекту, одночасно зменшуючи адміністративний і фінансовий тягар для бізнесу. Закон про штучний інтелект запроваджує єдину структуру для всіх країн ЄС, засновану на далекоглядному визначенні штучного інтелекту та підході, заснованому на оцінці ризиків [9]. Європейською комісією в основу майбутнього законодавства було покладено наступне розуміння штучного інтелекту – штучний інтелект (ШІ) стосується систем, які демонструють інтелектуальну поведінку, аналізуючи своє середовище та виконуючи дії з певним ступенем автономності для досягнення певних цілей. Системи на основі ШІ можуть бути виключно програмними, що діють у віртуальному світі (наприклад, голосові помічники, програмне забезпечення для аналізу зображень, пошуківі системи, системи розпізнавання мовлення та облич), або ШІ може бути вбудований в апаратні пристрої (наприклад, сучасні роботи, автономні автомобілі, дрони або програми Інтернету речей) [1].

На основі даного підходу було надано наступне визначення системам штучного інтелекту – це програмні та апаратні системи, розроблені людьми, які, маючи складну мету, діють у фізичному або цифровому вимірі, сприймаючи своє середовище через збір даних, інтерпретуючи зібрані структуровані або неструктуровані дані, міркуючи на основі знань або обробляючи інформацію, отриману з цих даних, та вирішуючи найкращі дії для досягнення заданої мети [1].

Слід відзначити, що сучасна концепція штучного інтелекту – це сукупність наукових дисциплін і методів, призначених для обробки даних та вирішення складних обчислювальних

завдань [14]. І. Гелецька наводить тезу, що поняття штучного інтелекту може бути розширено, оскільки ШІ вже може виходити за межі людських можливостей [5].

Баранов О. А. відзначає, що відсутність консенсусної дефініції терміну «штучний інтелект» хвилює практично всіх представників філософських, гуманітарних, технічних та інших наук. В той же час для представників правової науки ця проблема набуває особливо гострих форм, тому що даний термін не є спеціально-юридичним, має універсальний характер та має бути однаково зрозумілим для представників будь-яких політичних, наукових та бізнесових кіл, верств населення, сфер соціального життя тощо [2, с. 33].

В сучасному цивільному законодавстві неодноразово згадується штучний інтелект. В той же час, термін «штучний інтелект» є досить новим для українського законодавства, що створює проблеми з чітким правовим визначенням та регулюванням цього поняття.

Відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, Окрім цього затвердженої Кабінетом Міністрів України розпорядженням № 1556-р від 02 грудня 2020 р. штучний інтелект – це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [10].

Штучний інтелект представляє собою технологію, що дозволяє комп'ютерним системам виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту, такі як розпізнавання мови, розуміння текстів, аналіз

даних та прийняття рішень. Штучний інтелект широко застосовується у всіх галузях, включаючи літературу, мистецтво та інші творчі напрямки. Він є передовою галуззю розвитку технологій і має значний вплив на різні аспекти життя [3, с. 8–9].

В юридичній науці штучний інтелект визначають як певну сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед, комп'ютерних, що імітує (моделює) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних когнітивних функцій людини. Згадування у дефініції комп'ютерних технологій не впливає на основний сенс розуміння штучного інтелекту та не обмежує можливість його застосування в рамках інших фундаментальних підходів до побудови штучного інтелекту [2, с. 46].

Нейронна мережа, також штучна нейронна мережа, або ШНМ – це один із напрямків у створенні штучного інтелекту, який ставить своїм завданням відтворити аналітичну роботу людського мозку. Математична модель ШНМ бере свої витоки з біології, а в її основі лежить принцип роботи нервової системи живих організмів, де мільярди нейронів з'єднані синапсами, приймають вхідні дані у вигляді електричних імпульсів, обробляють і передають іншим нейронам [8].

Нейромережа за допомогою штучних нейронів може визначати закономірності, збирати та аналізувати інформацію, розпізнавати звуки, символи та зображення, вчитися на власному досвіді.

Під правосуб'єктністю зазвичай розуміють юридичну здатність бути суб'єктом правових відносин. Одночасно з цим правосуб'єктність з позицій загальнотеоретичної юриспруденції називається загальною передумовою до володіння правом. В межах цивільного обороту кожен його учасник наділяється певним обсягом

правосуб'єктності, в силу того, що держава наділяє його юридичним здібностями для реалізації притаманних даній особі прав та виникнення обов'язків [7, с. 304].

Як відзначають О. Донченко та Т. Грекул-Ковалик, правосуб'єктність виступає певним станом приналежності суб'єкта до правової системи. Вона визначає присутність в правовій системі у якості повноправного учасника, потенційну можливість користуватися системними ресурсами, очікувати на захист від системи. Правосуб'єктність, на думку дослідників, формується не самою собою, джерелом виникнення правосуб'єктності є діючий правопорядок, система юридичних норм, тобто підставою появи правосуб'єктності є відповідне визнання її наявності законодавцем [6, с. 132–133].

Концептуальне визначення та структурна характеристика правосуб'єктності в юридичній науці видаються сталими, однак, в той же час в літературі відмічається, що правосуб'єктність є динамічним явищем, яке змінюється відповідно до етапів соціально-економічного розвитку суспільства, при цьому зберігаючи свою сутнісну ідентичність [4, с. 4].

Аргументом для дослідження та потенційного наділення правосуб'єктністю майбутніх представників штучного інтелекту може слугувати історія становлення та розвитку правосуб'єктності юридичних осіб [16] як суб'єктів, відмінних від фізичних осіб, але створюваних та контрольованих фізичними особами. На подальших етапах соціально-економічного розвитку певним рівнем правосуб'єктності були наділені й інші умовно безтілесні суб'єкти, такі як державні органи, об'єднання громадян, держави та державні утворення. На даному етапі технологічного розвитку своєчасним видається формування концепції фантомної правосуб'єктності щодо теоретичного статусу штучного інтелекту.

В останнє десятиліття проблематика фантомної правоздатності та загалом правосуб'єктності все частіше викликає інтерес для наукового дискурсу. З позицій юридичної науки фантомна правоздатність – право неіснуючого суб'єкта бути носієм певних правомочностей за передбачених законом умов [15, с. 245]. Як відзначає О. Р. Шишка, вивчення питань фантомної правосвідомості актуалізується з огляду на потенційну можливість «віртуального клонування» свідомості людини (тобто перенесення особистості людини в електронну форму), а також перспективу розвитку технології збереження людського мозку для подальшого його відновлення [18, с. 490].

Найбільш типовим та широковживаним є використання категорії «фантомний» щодо тестаментоздатності ненароджених дітей (пасивної тестаментоздатності ненароджених дітей як різновиду фантомної правоздатності) [12, с. 14].

В юридичній літературі необґрунтовано звужують об'єм понять фантомна правосуб'єктність, фантомна правоздатність, фантомна тестаментоздатність до можливості виникнення прав та обов'язків у суб'єкта, що поки що не існує (майбутнього суб'єкта права) [17, с. 304]. Вважаємо даний підхід до визначення критерія «фантомності» нелогічним, адже традиційно фантомність пов'язується з несправжністю, уявністю, примарністю та ілюзорністю будь-чого, а найбільш вживаним залишається використання прикметника фантомний щодо болю, який не може виникати через відсутність органу, в якому він виникає (тобто мова про властивість об'єкта в період пост-існування). Аналогічним виглядає також праводієздатність юридичних осіб після їх припинення у питаннях банкрутства, відповідальності перед кредиторами, яка однак не згадується в контексті фантомної правосуб'єктності.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що поняття штучного інтелекту перебуває на стадії свого формування поряд із розвитком технології штучного інтелекту. Однак, для формування коректного уявлення про правову природу штучного інтелекту важливим є правильне розуміння поняття штучного інтелекту.

Виокремлення фантомної правосуб'єктності у «представників» штучного інтелекту може бути першим кроком до потенційного подальшого визначення меж правосуб'єктності штучного інтелекту. Слід відзначити, що дефект волі та свідомості не є перешкодою для потенційного включення продуктів штучного інтелекту до суб'єктів права, адже діти або недієздатні особи також не керуються формальною логікою або правовими принципами, але фактично вчиняють юридично значущі дії, консервативна ж жорсткість правового режиму щодо вікового, досвідного або освітнього критеріїв повинна бути подолана з метою коректної індивідуалізації продуктів штучного інтелекту та заміни розуміння їх правового статусу від псевдо-суб'єктів до учасників відносин з обмеженою, фантомною або транс-правосуб'єктністю.

У межах дослідження розглянуто підходи до визначення штучного інтелекту в доктрині та законодавстві. В ході дослідження проаналізовано визначення штучного інтелекту, надані національним законодавцем, закріплені в іноземному законодавстві та означено доктринальні підходи до визначення штучного інтелекту.

Зроблено висновок, що нейромережа за допомогою штучних нейронів може визначати закономірності, збирати та аналізувати інформацію, розпізнавати звуки, символи та зображення, вчитися на власному досвіді.

Відзначено, що поняття штучного інтелекту перебуває на стадії свого формування відповідно до темпів розвитку самої технології штучного інтелекту. Однак, для формування коректного уявлення про правову природу штучного інтелекту важливим є правильне розуміння поняття штучного інтелекту.

Юридичній науці штучний інтелект визначають як певну сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед, комп'ютерних, що імітує (моделює) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних когнітивних функцій людини. Згадування у дефініції комп'ютерних технологій не впливає на основний сенс розуміння штучного інтелекту та не обмежує можливість його застосування в рамках інших фундаментальних підходів до побудови штучного інтелекту.

Зроблено висновок, що в юридичній літературі необґрунтовано звужують об'єм понять фантомна правосуб'єктність, фантомна правоздатність, фантомна тестаментоздатність до можливості виникнення прав та обов'язків у суб'єкта, що поки що не існує (майбутнього суб'єкта права). Сформовано тезу щодо хибності використання даного підходу до визначення критерії «фантомності», адже традиційно фантомність пов'язується з несправжністю, уявністю, примарністю та ілюзорністю будь-чого, а найбільш вживаним залишається використання прикметника фантомний щодо болю, який не може виникати через відсутність органу, в якому він виникає (тобто мова про властивість об'єкта в період постіснування). Аналогічним виглядає також праводієздатність юридичних осіб після їх припинення

у питаннях банкрутства, відповідальності перед кредиторами, яка однак не згадується в контексті фантомної правосуб'єктності.

Виокремлення фантомної правосуб'єктності у «представників» штучного інтелекту може бути першим кроком до потенційного подальшого визначення меж правосуб'єктності штучного інтелекту. Зроблено висновок, що дефект волі та свідомості не є перешкодою для потенційного включення продуктів штучного інтелекту до суб'єктів права, адже діти або недієздатні особи також не керуються формальною логікою або правовими принципами, але фактично вчиняють юридично значущі дії, консервативна ж жорсткість правового режиму щодо вікового, досвідного або освітнього критеріїв повинна бути подолана з метою коректної індивідуалізації продуктів штучного інтелекту та заміни розуміння їх правового статусу від псевдо-суб'єктів до учасників відносин з обмеженою, фантомною або транс-правосуб'єктністю.

Ключові слова: штучний інтелект, нейромережі, правовий статус, псевдо-суб'єкти, фантомна суб'єктність.

Omelchuk O. The concept and potential legal status of artificial intelligence: legislative and doctrinal approaches.

The study examined approaches to the definition of artificial intelligence in doctrine and legislation. The study analyzed the definitions of artificial intelligence provided by the national legislator, enshrined in foreign legislation, and outlined doctrinal approaches to the definition of artificial intelligence.

It was concluded that a neural network using artificial neurons can determine patterns, collect and analyze information, recognize

sounds, symbols, and images, and learn from its own experience.

It was noted that the concept of artificial intelligence is at the stage of its formation in accordance with the pace of development of artificial intelligence technology itself. However, in order to form a correct idea of the legal nature of artificial intelligence, it is important to correctly understand the concept of artificial intelligence.

In legal science, artificial intelligence is defined as a certain set of methods, means, tools and technologies, primarily computer ones, that imitate (model) cognitive functions that have criteria, characteristics and indicators equivalent to the criteria, characteristics and indicators of the corresponding human cognitive functions. Mentioning computer technologies in the definition does not affect the main meaning of understanding artificial intelligence and does not limit the possibility of its application within the framework of other fundamental approaches to building artificial intelligence.

It is concluded that in the legal literature the scope of the concepts of phantom legal personality, phantom legal capacity, phantom testamentary capacity is unreasonably narrowed to the possibility of the emergence of rights and obligations in a subject that does not yet exist (a future subject of law). A thesis has been formulated regarding the fallacy of using this approach to determining the criterion of "phantomity", because traditionally phantomity is associated with the unreality, imagination, ghostliness and illusoryness of anything, and the most commonly used is the use of the adjective phantom in relation to pain, which cannot arise due to the absence of the organ in which it arises (i.e., we are talking about the property of the object in the post-existence period). The legal capacity of legal entities after their termination in matters of bankruptcy, liability to creditors, which, however, is not

mentioned in the context of phantom legal personality, also looks similar.

The isolation of phantom legal personality from "representatives" of artificial intelligence may be the first step towards the potential further definition of the boundaries of the legal personality of artificial intelligence. It is concluded that the defect of will and consciousness is not an obstacle to the potential inclusion of artificial intelligence products as legal subjects, because children or incapacitated persons are also not guided by formal logic or legal principles, but actually perform legally significant actions, while the conservative rigidity of the legal regime regarding age, experience or educational criteria must be overcome in order to correctly individualize artificial intelligence products and change the understanding of their legal status from pseudo-subjects to participants in relations with limited, phantom or trans-legal personality.

Key words: artificial intelligence, neural networks, legal status, pseudo-subjects, phantom subjectivity.

Література:

1. A definition of artificial intelligence: main capabilities and scientific disciplines. report high-level expert group on artificial intelligence. European Commission. 2018. URL: <https://surl.li/sfkhil>
2. Баранов О.А. Визначення терміну «штучний інтелект». Інформація і право. 2023. № 1 (44). С. 32–49.
3. Вальчук Д. В. Авторське право штучного інтелекту: проблеми та шляхи вирішення. Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал). 2024. № 3 (1). С. 7–15.
4. Гедіков В.В. Сучасні підходи до розуміння категорії «правосуб'єктність». Наукові записки міжнародного гуманітарного університету. 2023. № 39. С. 4–7.
5. Гелецька І. О., Шовдра М. М. Визначення поняття «штучного інтелекту» та його місце у системі цивільного законодавства України. Галицькі студії: Юридичні науки. 2024. № 6. С. 13–19.
6. Донченко О., Грекул-Ковалик Т. Правосуб'єктність як формальна

властивість суб'єкта права. Юридичний вісник. 2022. № 2. С. 131–138.

7. Кацюба К. В. Цивільна правосуб'єктність непідприємницьких товариств. Проблеми цивільного права та процесу. 2018. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_05_2018/pdf/98.pdf

8. Ладуба М. Нейромережі пишуть книги та рятують життя: що таке нейронна мережа і як вона працює. URL: <https://mc.today/uk/shho-take-nejronna-merezha/>

9. Оцокіліч В. Набув чинності Європейський закон про штучний інтелект. Про основні вимоги та зобов'язання при використанні штучного інтелекту. URL: <https://surl.li/rwqtun>

10. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://surl.li/lrjyzi>

11. Смірнов І. Правове регулювання штучного інтелекту: міжнародний досвід та українські перспективи. Ліга Закон. 2023. URL: <https://surl.li/dzuswd>

12. Талдикін О. В. Тестаментоздатність у структурі правосуб'єктності. Актуальні проблеми сучасної юриспруденції. 2017. Спецвипуск. Ч. 2. С. 13–15.

13. Товкун Л. В., Леонович М. Ю. Правове регулювання штучного інтелекту: міжнародний досвід та перспективи впровадження для України. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 12. С. 278–282.

14. Фоміна Н. Чи можуть твори, створені за допомогою ШІ, розраховувати на авторське право. Юридична газета. 2023. № 11–12 (769–770). URL: <https://surl.cc/xjhebn>

15. Цивільне право в Україні : курс лекцій : у 6 т. Т. 1. / Р. Б. Шишка (кер. авт. кол.), О. Л. Зайцев, Є. О. Мічурін та ін. ; за ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. Вид. 2-ге, випр. та допов. Харків : Еспада. 2008. 680 с.

16. Цюмра В. Ю. Історія інституту правосуб'єктності юридичної особи. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 6. Т. 1. С. 45–47.

17. Шишка Н. В. Щодо питання моменту виникнення правоздатності в юридичних осіб. Проблеми цивільного права та процесу. 2019. С. 303–305.

18. Шишка О. Р. Право неіснуючого учасника цивільних правовідносин як правова фікція. Право та управління. 2011. № 1. С. 489–511.

Дата надходження статті: 08.08.2025

Дата прийняття статті: 28.08.2025

Опубліковано: 22.09.2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0